

Prof. zw. dr hab. Adam Suchoński
ul. Kościuszki 11 m. 17
45-062 Opole
tel. (077) 4536852

BITWA POD GRUNWALDEM 1410 ROKU NA KARTACH ZAGRANICZNYCH PODRĘCZNIKÓW DO NAUCZANIA HISTORII.

/ Główne tezy /

Pomimo wielu zmian w procesie kształcenia podręcznik pozostaje nadal wiodącym i najczęściej wykorzystywanym przez nauczycieli środkiem dydaktycznym. W przypadku podręcznika do nauczania historii jest to najbardziej masowa książka informująca o wydarzeniach jakie miały miejsce w przeszłości. Dodajmy, że jest to książka specyficzna, ponieważ jej lekturę wymusza obowiązek szkolny. Z badań prowadzonych w różnych krajach i prezentowanych między innymi w czasie obrad Sekcji Dydaktycznej Światowego Kongresu Historyków w Oslo wynika, że informacje zawarte w podręcznikach historii wpływają również na współczesne postrzeganie państwa i narodów¹. Dlatego tak ważne są zawarte w tym opracowaniu treści, które mogą łączyć, ale również mogą dzielić. Dlatego w Oslo apelowano, aby w przypadku kontrowersji w ocenie wydarzeń, postaci historycznych przedstawiać racje różnych stron pozostawiając rozstrzygnięcie sporów w gestii uczniów i nauczycieli.

Jeśli edukacja historyczna ma pomóc w lepszym rozumieniu współczesnych problemów, to zmianie powinny ulegać również kryteria doboru treści do podręczników szkolnych. Dlatego aktualnie preferuje się te wątki, których treści mogą integrować. Stąd ograniczanie wątków politycznych oraz rozbudowywanie informacji poświęconych szeroko rozumianym dziedzinom kultury, techniki, myśli ludzkiej. Inna zmiana, to szersze niż dotąd eksponowanie dziejów narodowych kosztem informacji z historii powszechnej.

Na tle przywołanych wyżej tendencji we współczesnym pisarstwie podręcznikowym rodzi się pytanie o to jakie miejsce tak ważne szczególnie dla Polaków i Litwinów wydarzenie jakim jest bitwa pod Grunwaldem znajduje na kartach podręczników szkolnych? Próbą odpowiedzi na sformułowane wyżej pytanie będzie analiza

zagranicznych podręczników do nauczania historii. Z tej analizy wyłączymy w sposób świadomy zarówno opracowania autorów polskich jak również litewskich, ponieważ interesująca nas problematyka należy do kanonów treści zawartych w podręcznikach historii obu krajów i dlatego jest w sposób szczególny eksponowana.

Przeгляд podręczników zagranicznych zaczniemy od Niemiec. Bo przecież Zakon Krzyżacki jest nie tylko częścią historii tego kraju, ale również jest mocno związany z jego współczesną symboliką. Nadal choć obecnie coraz rzadziej kiedy wypowiedziano negatywne opinie na temat Niemców, to nader często padało określenie „Krzyżak” lub „Krzyżacy”.

Tematyka grunwaldzka w podręcznikach niemieckich jest przedstawiana w sposób bardzo zróżnicowany. Część autorów w obszernych opisach dziejów Zakonu Krzyżackiego pomija zupełnie bitwę pod Grunwaldem. Znajdziemy jedynie ogólnikową wzmiankę o tym, że od XV wieku Zakon przestał już zagrażać państwu polsko-litewskiemu. Uczeń nie dowie się jednak jakie były tego przyczyny. Jest to istotne uchybienie w kształtowaniu umiejętności dostrzegania w procesie dziejowym ważnych związków przyczynowych². W analizowanym podręczniku zauważamy również nie zawsze poprawną aktualizację. Do pozytywnych rozwiązań zaliczymy informacje o tym, że także obecnie w Polsce określenie „Krzyżak” ma wyraźne zabarwienie pejoratywne. Kolejny pozytywny przykład, to prezentacja zamku w Malborku z wyraźnym podkreśleniem, że zniszczona w czasie II wojny światowej budowla została przez Polaków odbudowana³. Natomiast trudno zaakceptować sformułowania podsumowujące wątek poświęcony dziejowej misji Zakonu Krzyżackiego. Z informacji tam zawartych i będących również próbą aktualizacji wynika, że przez 600 lat żyli na tych terenach Niemcy i Polacy nie zawsze w przyjaźni, ale często pomagając sobie wzajemnie. Po II wojnie w wyniku wypędzeń i wysiedleń blisko 12 milionów z nich musiało szukać nowej ojczyzny⁴. Ta liczba jest w przypadku Polski wyraźnie zawyżona. Brakuje też innego związku przyczynowego poprzez pomijanie genezy wybuchu II wojny światowej. Cezurą początkową do analizy problematyki wysiedleń i wypędzeń nie jest przecież rok 1945, ale 1939. Rodzi się więc pytanie czy nie jest to jeden z przejawów tak zwanej polityki historycznej.

O tym, że bitwa pod Grunwaldem nie należy do ulubionych tematów przekonują nas autorzy jednego z opracowań, które znajduje się aktualnie w obiegu szkolnym u naszego zachodniego sąsiada. W stosunkowo obszernym fragmencie narracji poświęconej historii Zakonu po roku 1226 zabrakło informacji o bitwie grunwaldzkiej. Ta partia podręcznika kończy się stwierdzeniem, że konflikty pomiędzy Krzyżakami a państwem polsko-litewskim zakończyły się klęską Zakonu w roku 1466. Dopiero w kalendarzu

wydarzeń zamieszczonym na końcu tego rozdziału znajdziemy obok daty 1410 następujący tekst: „Bitwa pod Tannenbergiem. Zwycięstwo Polaków i Litwinów nad Zakonem”⁵.

W innej książce szkolnej naszego zachodniego sąsiada znajdziemy obszerny opis gospodarczych dokonań Zakonu Krzyżackiego. Między innymi dowiemy się o założeniu 93 miast i 1400 wiosek. Ten wielki potencjał ekonomiczny i ekspansja terytorialna na obszarach wschodnich musiała doprowadzić do konfliktu z Polską. W dwóch wojnach pisze dalej przywołany autor panowie polscy dokonali rzeczy pozornie niemożliwej, pokonując przysposobionych do rzemiosła wojennego rycerzy zakonnych w bitwach pod Grunwaldem i Żarnowcem⁶. Uwagę zwraca zupełne pomijanie strony litewskiej w całościowej informacji o dziejach Zakonu Krzyżackiego. Natomiast sporo miejsca poświęcono historii zamku w Malborku zaznaczając, że nawet po klęsce grunwaldzkiej nie został zdobyty. Dopiero w 1457 roku Polacy opanowali zamek przekupując broniących go żołnierzy⁷.

W podręcznikach niemieckich jak to już podkreśliliśmy wcześniej najczęściej bitwa pod Grunwaldem jest ograniczona do jednozdaniowej informacji o tym, że w roku 1410 wojska polsko-litewskie pokonały Krzyżaków. To bardzo ogólne stwierdzenie jest częścią obszernego tekstu opisującego cywilizacyjną rolę Zakonu. Bardzo enigmatycznie opisuje się rozrost terytorialny państwa zakonnego używając często określenia „pozyskiwali” lub „wykupowali” nowe obszary⁸.

Część autorów podręczników niemieckich marginalizuje zupełnie znaczenie zwycięstwa grunwaldzkiego. Ich zdaniem w dziejach Zakonu ważne są dwie daty. Pierwszą z nich jest rok 1386 kiedy to Władysław Jagiełło został koronowany na króla Polski oraz druga data to rok 1466 kiedy to postanowieniem pokoju toruńskiego, Zakon utracił swoje najważniejsze terytoria wraz z dotychczasową stolicą Malborkiem. Jest rzeczą charakterystyczną, że rozdział w którym zawarto przedstawione wyżej informacje został zatytułowany: „Klęska państwa zakonnego”. Zaskakuje pomijanie w tym tekście informacji o bitwie pod Grunwaldem⁹.

Penetrując niemieckie książki szkolne natknęliśmy się na ciekawe opracowanie opublikowane w połowie lat siedemdziesiątych. Znajdziemy w nim fragmenty wydanych w podobnym czasie opracowań historyka polskiego (O. Halecki) i niemieckiego (G. Rohde) na temat oceny misji dziejowej Zakonu oraz znaczenia bitwy pod Grunwaldem¹⁰. Szczególnie wysoko oceniamy odwołanie się do uczniów w bloku kontrolnym oraz

utrwalającym tego podręcznika. Między innymi zadaniem młodzieży jest porównać obie wersje i sformułować na tej podstawie własną ocenę¹¹.

Podobne rozwiązania dydaktyczne, ale w znacznie obszerniejszym tekście przedstawili autorzy innej niemieckiej książki szkolnej, która weszła do obiegu dydaktycznego przy końcu lat dziewięćdziesiątych. Istotne nowum to pokazanie, że rycerze zakonni zapuszczali się nie tylko na tereny należące do Polski i Litwy, ale również krwawo pacyfikowali wioski zamieszkałe przez osadników przybyłych z Niemiec i próbujących uniezależnić się od Krzyżaków. Narracja autorska wzmocniona jest bogatym i zróżnicowanym materiałem ikonograficznym włącznie z ilustracją przedstawiającą bitwę pod Grunwaldem. Na szczególne podkreślenie zasługuje przytoczenie fragmentu protokołu z posiedzenia Komisji Polsko-Niemieckiej do spraw Podręczników Historii z 1977 roku. W tym fragmencie przedstawione są rozbieżne opinie polskich i niemieckich historyków na temat oceny roli jaką w historii odegrali Krzyżacy. Zadaniem uczniów jest zajęcie własnego stanowiska wobec tych kontrowersji¹².

Przedstawione dotąd przykłady potwierdzają sformułowaną wcześniej tezę, że niemieckie podręczniki do nauczania historii przedstawiają problematykę związaną z bitwą pod Grunwaldem w sposób bardzo zróżnicowany.

Zajmijmy się teraz książkami szkolnymi z innych krajów. Jest rzeczą charakterystyczną, że w podręcznikach państw, których przedstawiciele brali udział w bitwie pod Grunwaldem właśnie ten wątek związany z ich rolą jest szczególnie eksponowany. Jednym z przykładów mogą być podręczniki czeskie. Na przykład w opracowaniu adresowanym do uczniów klasy 7 szkoły podstawowej znajdziemy krótką informację o tym, że poważnego osłabienia doznał Zakon pod Grunwaldem w roku 1410. Była to klęska niemieckiego rycerstwa. Dalej czytamy, że w tej bitwie brało udział również rycerstwo czeskie ze znanym wodzem husyckim Janem Žižką¹³. Autor tego opracowania przytacza także krotki opis kulminacji bitwy na podstawie kroniki Jana Długosza.

W innym podręczniku naszych południowych sąsiadów przeznaczonym dla młodzieży uczęszczającej do gimnazjum, bitwie grunwaldzkiej poświęcono już wyodrębniony wyraźnie z narracji autorskiej podrozdział. Jego głównym wątkiem jest również rola czeskiego rycerstwa w tej bitwie z Janem Žižką na czele. Autorzy podkreślają także fakt, że zwycięzcy otrzymali gratulacje od Jana Husa. Znajdziemy również aktualizację tej problematyki poprzez przypomnienie książki Henryka Sienkiewicza i nakręconego na jej podstawie filmu. Analizowany podręcznik zawiera nie tylko

obszerniejsze od innych opracowań, ale co ważne obiektywniejsze informacje na interesujący nas temat. Między innymi wielokrotnie pisze się o wojskach polsko-litewskich, a nie tylko o polskich, jak to miało miejsce w szkole podstawowej¹⁴.

W przypadku Czech zawsze informacje na temat bitwy pod Grunwaldem związane są z osobą Jana Žižki. Na przykład w podręczniku dla mniejszości polskiej mieszkającej aktualnie w Czechach wiadomości na interesujący nas temat znajdziemy w biogramie Jana Žižki. Młodzież dowie się o tym, że pod jego dowództwem w bitwie pod Grunwaldem wzięło udział trzy tysiące Czechów¹⁵. Jest rzeczą charakterystyczną, że żadnej z książek szkolnych funkcjonujących obecnie w republice czeskiej nie znajdziemy informacji o udziale rycerzy z tego kraju w bitwie po stronie Krzyżaków.

Analizując książki szkolne naszych słowiańskich sąsiadów z pewnym zaskoczeniem stwierdziliśmy brak wiadomości o wiktorii grunwaldzkiej w podręcznikach słowackich.

O bitwie pod Grunwaldem pisze natomiast wielu autorów podręczników węgierskich. Są to krótkie notatki wmontowane w różne wątki tematyczne. Na przykład jest to fragment omawiający początek panowania dynastii Jagiellonów w Polsce, bądź też przy okazji przypominania historii Zakonu Krzyżackiego. Zawsze jednak podkreśla się, że było to wspólne zwycięstwo wojsk polskich i litewskich¹⁶. Podręczniki węgierskie nie piszą jednak o tym, że ówczesny władca tego kraju Zygmunt Luksemburski był sprzymierzeńcem Krzyżaków.

Przeglądając opracowania węgierskie dostrzegliśmy eksponowanie problematyki związanej z bitwą pod Grunwaldem również w podręcznikach historii przeznaczonych dla młodzieży z mniejszości niemieckiej zamieszkującej ten kraj¹⁷.

W europejskim podręczniku do nauczania historii znajdziemy na interesujący nas temat jedynie następującą notatkę: „W roku 1410 Jagiełło zwyciężył Krzyżaków pod Grunwaldem. To zwycięstwo utrwaliło państwo polsko-litewskie”¹⁸. Identyczne sformułowanie znajdziemy w wersji niemieckiej tego opracowania¹⁹. Dodajmy, że jest to książka szkolna, która aktualnie funkcjonuje w 20 krajach europejskich jako materiał pomocniczy w nauczaniu i uczeniu się historii. Jest to również pierwszy z analizowanych przez nas dotąd podręczników, w którym znajduje się informacja o tym kto dowodził w bitwie pod Grunwaldem.

Z analizy podręczników zagranicznych wynika, że najobszerniejsze informacje na temat wiktorii grunwaldzkiej rzecz jasna oprócz Litwy i Polski prezentują autorzy książek szkolnych z Łotwy i Estonii. Na przykład w jednym z podręczników łotewskich tej

problematyce poświęcony jest specjalnie wyodrębniony fragment. Jest rzeczą charakterystyczną, że autorzy omawianej pozycji używają dwóch nazw miejsca gdzie stoczono pamiętną bitwę czyli: „Żalgires i Grinvaldes”. Narracja autorska wzbogacona jest materiałem ikonograficznym w postaci ryciny z epoki przedstawiającym kulminację działań wojennych oraz współczesne zdjęcie zamku w Malborku. Podkreśla się także historyczne znaczenie tego zwycięstwa wojsk polsko- litewskich pomijając dyskutowaną często sprawę kto w tej bitwie dowodził²⁰.

Tezę mówiącą o tym, że Grunwald jest szczególnie ważny dla autorów podręczników z krajów, których przedstawiciele brali kiedyś czynny udział w tej bitwie częściowo potwierdzają między innymi amerykańskie książki szkolne. Na przykład w jednym z podręczników znajdujemy opis zbliżenia Polski i Litwy w XIV i XV wieku, przy braku informacji o Grunwaldzie. Jest to tym bardziej zaskakujące, że w omawianym opracowaniu wielokrotnie podkreśla się, że państwo polsko-litewskie należało do największych i najsilniejszych w ówczesnej Europie²¹. Odnotowaliśmy jednak również odstępstwa od tej reguły czego potwierdzeniem jest podręcznik dla młodzieży zamieszkującej francuskojęzyczną część Kanady, w którym znajdziemy opis bitwy pod Grunwaldem²².

Z konieczności wybiórcza analiza zagranicznych podręczników do nauczania historii (oprócz Litwy) wykazała, że informacje o bitwie pod Grunwaldem zaliczanej słusznie do największych starć zbrojnych w okresie średniowiecza, zamieszczają głównie kraje, które ten wątek traktują jako część własnej przeszłości. I tak spadkobiercy tradycji historycznej pokonanych wyraźnie starają się minimalizować to ważne wydarzenie. Natomiast kraje, które znajdowały się po stronie zwycięzców wyraźnie podkreślają udział swoich przodków w tym wielkim starciu zbrojnym, które w ciągu minionych wieków obrosło legendą i w chwilach trudnych było często przywoływane ku pokrzepieniu serc.

Jest rzeczą charakterystyczną, że autorzy zagranicznych książek szkolnych (oprócz Litwy) najczęściej nie wypowiadają się na temat tego „kto sprawował naczelne dowództwo. Może to oznaczać aprobatę dla tezy, że w bitwie pod Grunwaldem wielkie zwycięstwo odniosły wojska polsko-litewskie lub litewsko-polskie mądrze dowodzone.

Zbliżające się obchody 600 rocznicy Grunwaldu będą owocowały zapewne próbami nowego odczytania tego ważnego wydarzenia. Jednym z przykładów może być fragment ciekawego tekstu autorstwa wybitnego polskiego historyka Henryka Samsonowicza, który na zakończenie naszych rozważań przytaczamy:

„Tradycja bitwy grunwaldzkiej trwa i ma się dobrze także w Trzeciej Rzeczypospolitej. Obchody na polach bitwy, rajdy samochodowe i rowerowe, liczne wycieczki szkolne, konkursy, pojedynki rycerskie stanowią stałą obudowę dzisiejszej pamięci o Grunwaldzie. Trudno przewidzieć dalsze jej losy. Nasi litewscy sojusznicy przygotowują swoją filmową wersję filmu o bitwie. Zapewne będzie ona nieco odmienna od wizji Jana Długosza, Henryka Sienkiewicza i Aleksandra Forda. Miejmy nadzieję, że nie poróżni Litwinów i Polaków i będzie kolejnym przekazem mającym na celu dowartościowanie krajów budujących swą tradycję historyczną.

Wspólna pamięć jest cementem spajającym wspólnoty ludzkie, te najmniejsze – rodzinne, lokalne, i te wielkie – państwowe, narodowe. Nie stanowi konstrukcji niezmiennej, ulega przekształceniom zgodnie z potrzebami swego czasu, z pragnieniami ludzi. Jej kolejne przekazy stanowią cenne źródła wiedzy dla historyków próbujących poznać potrzeby, wyobrażenia i poszukiwane wartości przez ludzi żyjących w różnych czasach i w różnych krajach

Pamięć o Grunwaldzie jest dobrym tego przykładem²³

PRZYPISY

1. Por. Historical Consciousness and History Teaching in a Globalizing Society, (red. K. Pellens i inni), Frankfurt am Main 2001.
2. Rückspiegel (red. H.J. Lenzion, R. Schörken, Paderborn 1999, s.90
3. Tamże, s. 91.
4. Tamże.
5. Horizonte I. Geschichte für die Oberstufe, red. F. Bahr, Braunschweig 2006, s. 251.
6. Anno 1 (red. B. Askani, E. Wagener, Braunschweig 2001, s. 283.
7. Tamże.
8. Między innymi: Das waren Zeiten 1, (red. D. Brückner, Bamberg 2001, s. 212.
9. Entdecken und Verstehen 7, (red.. T. Berger i inni), Berlin 2001, s. 48.
10. Geschichtliche Weltkunde Band 1, (red. W. Hug i inni), Frankfurt am Main 1975, s. 188.
11. Tamże, s. 189.
12. Expedition Geschichte, red. F. Osburg (i inni), Frankfurt am Main 1999, s. 64 – 67.
13. J. Schultz: Dějepis 7, Praha 1988, s. 88.
14. F. Parkan (i inni): Dějepis 2, Praha 2001, s. 94-95; Z. Beneš: Dějiny středověku, Praha 1994, s. 90.
15. M. Broch (i inni): Historia średniowiecza, Praga 1992, s. 66.
16. Między innymi: M. Walter: Törtenelem, Budapest 1987, s. 57; P. Ujvári: Törtenelem II, Budapest 1988, s. 95; M. Herber (i inni): Történelem, Budapest 1996, s. 260.
17. Por. A. Tóth – Lafferton (i inni): Geschichte für die 6. Klasse, Pécs 1992, s. 65.
18. Historia Europy opracowana przez 12 europejskich historyków, Warszawa 1994, s. 175.
19. Europäisches Geschichtsbuch. Erarbeitet von 12 europäischen Historikern, Stuttgart 1992, s. 175.

20. Między innymi: I. Misāns, V. Pārulāns: Viduslaiku Vēsture, Rīga 1995, s. 243-244.
21. P.N. Stearns (i inni): World Civilizations, New York, 2007, s. 401.
22. P. Savard (i inni): Histoire Generale II, Montréal 1977, s. 38.
23. H. Samsonowicz: Pamięć i mity, W: Grunwald 1410. Pomocnik historyczny. „Polityka” wydanie specjalne 4/ 2010, s. 129.